

CUỘC BIỂU TÌNH CỦA NHÂN DÂN XÃ TÂN DƯƠNG TỈNH SA ĐÉC (13-5-1930)

ThS ĐẶNG HOÀNG SANG

Trường Trung học cơ sở và Trung học phổ thông Trường Xuân, thành phố Cần Thơ

Ngày nhận:

6-5-2025

Ngày thẩm định, đánh giá:

12-6-2025

Ngày duyệt đăng:

10-7-2025

Tóm tắt: Đầu năm 1930, Đảng Cộng sản Việt Nam ra đời, đánh dấu một bước ngoặt quan trọng của cách mạng Việt Nam. Ngay sau khi thành lập, Đảng đã lãnh đạo phong trào cách mạng trên cả nước. Tại Nam Kỳ, phong trào phát triển mạnh mẽ, tiêu biểu là cuộc biểu tình ngày 13-5-1930 của nhân dân xã Tân Dương (tỉnh Sa Đéc) và các xã lân cận dưới sự lãnh đạo của Chi bộ xã Tân Dương. Dưới sự lãnh đạo của Chi bộ Đảng, nhân dân đấu tranh trực diện với chính quyền thực dân, giành thắng lợi, buộc Chủ tỉnh Sa Đéc phải nhượng bộ; góp phần khẳng định vai trò lãnh đạo của Chi bộ Đảng ở vùng nông thôn Nam Kỳ trong phong trào cách mạng 1930-1931.

Từ khóa:

Chi bộ xã Tân Dương; Đảng Cộng sản Việt Nam; đấu tranh chính trị; phong trào cách mạng 1930-1931; Sa Đéc

1. Bối cảnh lịch sử

Đầu năm 1930, Đảng Cộng sản Việt Nam được thành lập, mở ra bước ngoặt lớn trong lịch sử cách mạng Việt Nam. Ngay sau khi thành lập, Đảng Cộng sản Việt Nam hết sức chú ý xây dựng và phát triển tổ chức.

Tại tỉnh Sa Đéc - một tỉnh nhỏ nằm ven sông Tiền, có vị trí chiến lược về đường thủy nội địa, đời sống kinh tế của đại bộ phận dân cư khó khăn do ảnh hưởng của chính sách thực dân. Nông dân phần lớn không có ruộng, phải làm tá điền hoặc đi làm mướn, bị bóc lột nặng nề thông qua hệ thống tô, thuế và lao dịch. Năm 1929, hơn 80% phải đóng thuế thân và làm xâu ít nhất 3 tháng/năm¹. Việc thực dân Pháp thi hành chính sách tăng cường thu thuế, bắt dân đi làm xâu, cắt giảm trợ cấp làng xã, kết hợp cùng các hành vi lạm quyền, đàn áp của quan chức địa phương, điển hình là Quan chủ tỉnh² Esquivillion đã châm ngòi cho sự căm phẫn trong quần chúng.

Cuối năm 1929, trong bối cảnh phong trào cách mạng đang lan rộng trên khắp Nam Kỳ, tại Tân Dương, đồng chí Phan Văn Bảy³ thành lập Chi bộ An Nam Cộng sản Đảng, truyền bá tư tưởng cách mạng và tổ chức lực lượng quần chúng. Tháng 3-1930, Chi bộ Đảng Cộng sản Việt Nam tại Tân Dương được thành lập, gồm 8 đảng viên, do đồng chí Phan Văn Bảy làm Bí thư. Chi bộ Tân Dương trở thành hạt nhân lãnh đạo phong trào đấu tranh tại địa phương và phối hợp chặt chẽ với chi bộ Phong Hòa để phát động quần chúng phản kháng chính sách bóc lột lao dịch của chính quyền thực dân. Điển hình là phong trào phản đối việc bắt dân đi làm xâu đắp tuyến hương lộ 13 (nối Sa Đéc với Cái Tắc), với khẩu hiệu: “Không đi xâu vào ngày mùa; nếu đi xâu, phải cấp gạo và trả công mỗi ngày một cắc (10 xu)”⁴. Qua cuộc đấu tranh này, Chi bộ Tân Dương trưởng thành về tổ chức và năng lực lãnh đạo, khẳng định vai trò nòng cốt trong việc dẫn dắt

phong trào quần chúng tại địa phương, tạo tiền đề cho những đợt đấu tranh quy mô và có chiều sâu hơn trong giai đoạn tiếp theo của phong trào cách mạng 1930-1931.

2. Cuộc biểu tình của nhân dân xã Tân Dương (13-5-1930)

Ngày 9-5-1930, cơ sở cách mạng Năm Mạnh được tổ chức bố trí làm đốc canh trong Ban tề xã Tân Dương báo tin cho Chi bộ đảng ở địa phương về một hoạt động quan trọng của chính quyền thực dân: ngày 13-5-1930, một phái đoàn do Quan chủ tỉnh Pháp tại Sa Đéc là Esquivillon dẫn đầu, sẽ đi kinh lý vùng Tân Dương - Vĩnh Thạnh. Nhận được thông tin trên, đồng chí Phan Văn Bảy triệu tập cuộc họp chi bộ để thảo luận và đề ra đối sách.

Cuộc họp thống nhất cử ban lãnh đạo biểu tình gồm các đồng chí Phan Văn Bảy, Nguyễn Văn Tứ và Nguyễn Văn Năng⁵. Theo kế hoạch, cuộc đấu tranh sẽ diễn ra nhân dịp lễ cúng đình Tân Dương⁶ - một sự kiện văn hóa truyền thống thu hút đông đảo nhân dân từ các nơi đổ về, chi bộ chỉ đạo cơ sở treo khẩu hiệu “Hoan nghênh Quan chủ tỉnh” để qua mặt sự kiểm soát của chính quyền huyện và giới chức tề xã, nhằm bảo đảm cho quần chúng có thể tụ họp đông đảo mà không bị ngăn cản. Bên trong, chi bộ tổ chức lực lượng, xác định khẩu hiệu đấu tranh và vận động nhân dân đấu tranh chống chính quyền thực dân. Trước giờ tiến hành, đồng chí Phan Văn Bảy chỉ đạo phải giữ vững kỷ luật, nêu cao tinh thần đấu tranh, động viên quần chúng quyết tâm đấu tranh giành thắng lợi. Trong trường hợp bị đàn áp, phải kiên cường, giữ vững đội ngũ và chỉ giải tán khi có lệnh từ cấp trên.

Đúng theo kế hoạch, sáng 13-5-1930, từng đoàn người từ các xã Tân Dương, Long Hưng, Vĩnh Thạnh, Hòa Thành, cùng một số đồng bào từ Tân Khánh Đông và Tân Khánh Tây đổ về Đình Tân Dương dự lễ cúng truyền thống.

Ngay từ sáng sớm, đồng chí Phan Văn Bảy trực tiếp cầm đơn, dẫn đầu đoàn biểu tình hơn 700 nông dân Tân Dương và vùng lân cận biểu tình, đấu tranh chống thuế, chống xâu, thả những người bị bắt..., nhân dịp Chủ tỉnh Sa Đéc (Esquivillon) đến Tân Dương, ngày 13-5-1930. Đoàn biểu tình tiến về trụ sở Ban tề xã Tân Dương. Hàng đầu đoàn biểu tình giương một tấm băng rôn mang dòng chữ “*Hoan hô Quan chủ tỉnh đến Tân Dương!*” nhằm tạo vỏ bọc nguy trang, khiến các chức dịch và Quận trưởng Đường lâm tưởng đây chỉ là một cuộc tụ tập tự phát của dân chúng nhân dịp lễ đình và đón người đứng đầu tỉnh về kinh lý. Chính sự nguy trang khéo léo này đã góp phần bảo đảm cho cuộc tập hợp đông đảo quần chúng nông dân diễn ra trót lọt mà không bị đàn áp ngay từ đầu.

Vào khoảng 9 giờ sáng cùng ngày, chiếc ca nô chở viên quan Chủ tỉnh Esquivillon cùng đoàn tùy tùng xuất phát từ Sa Đéc tiến về Tân Dương. Khi đến vàm kênh xáng Tàu Hũ, phái đoàn nhận thấy trước trụ sở Ban tề xã (Nhà Hội) có đông đảo quần chúng tụ tập. Cảnh tượng này khiến Esquivillon nghi ngờ nên chưa cho tàu cập bến.

Trong khi đó, từ hướng kênh Thầy Lâm, phía bên kia sông Tân Dương, nhiều ghe, xuồng đưa người sang sông đến điểm tập kết theo kế hoạch; khí thế quần chúng dâng cao. Trước tình hình đó, đồng chí Phan Văn Bảy gợi ý Hội đồng Hộ báo cho đoàn kinh lý biết là nhân dân tập trung để đón tiếp “quan lớn”, nhằm tránh sự đề phòng từ phía chính quyền thực dân.

Khi chiếc ca nô chở Esquivillon chính thức cập bến, Quận trưởng Đường cùng Cai tổng Tập, Ban biện Tồn và đại diện xã Hộ xuống nghênh đón. Đúng vào thời điểm này, nhân dân đứng dọc hai bên đường và trước trụ sở Ban tề xã bắt đầu đấu tranh. Tấm băng rôn “Hoan hô Quan chủ tỉnh” được hạ xuống. Đồng chí Hai Thọ và đồng chí Hai Hoàn (tức Thổ Hành Tôn) tiến lên, giương cao

khẩu hiệu lớn, cùng lúc đó, hàng trăm khẩu hiệu nhỏ do nông dân mang theo được đồng loạt giương cao, đòi: “Giảm thuế thân”, “Bỏ thuế công xi heo” (thuế sát sinh), “Hoãn bắt dân đi xấu, nếu đi phải trả công”; “Thả những người bị bắt vì thiếu thuế thân; giảm, miễn thuế công điền công thổ”

Khí thế của đoàn biểu tình lên cao, với các khẩu hiệu đấu tranh vang dội tạo nên áp lực chính trị bất ngờ và mạnh mẽ. Quận trưởng Đường cùng đám tay sai hoảng hốt, liên tục la hét yêu cầu đoàn biểu tình giữ “trật tự” và ngừng hô khẩu hiệu. Để uy hiếp tinh thần nhân dân tham gia biểu tình, chúng đe dọa sẽ cho lính nổ súng nếu không tuân thủ.

Trước tình hình đó, đồng chí Phan Văn Bảy - Bí thư Chi bộ Tân Dương với tư cách đại diện cho đoàn biểu tình ra đối thoại với chính quyền. Bà Năm Nho - một phụ nữ trí thức, thông thạo tiếng Pháp và có uy tín trong quần chúng vượt qua hàng rào của bộ máy tê xã, cùng đồng chí Phan Văn Bảy tiếp cận Chủ tỉnh Esquivillon, đưa ra những yêu sách của nhân dân địa phương, yêu cầu Chủ tỉnh phải xem xét và ký nhận bản yêu sách. Tuy nhiên, Esquivillon đã từ chối với lý do “không có thẩm quyền giải quyết”, đồng thời tìm cách quay lại ca nô để rời đi. Quần chúng nhân dân phẫn nộ, vây chặt ca nô và phải đoàn Chủ tỉnh; các khẩu hiệu đấu tranh lại đồng loạt vang lên với khí thế mạnh mẽ hơn. Một số thanh niên tiên phong xuống kênh kéo ca nô của phái đoàn vào sát bờ, buộc chặt vào cột cầu, đồng thời nhấn sâu mỏ neo ca nô xuống lớp bùn dưới đáy kênh, nhằm ngăn chặn ý đồ tháo chạy của Esquivillon.

Trước sức ép mạnh mẽ và khí thế áp đảo của quần chúng, Chủ tỉnh Esquivillon phải hứa xem xét yêu sách của nhân dân. Sau khi Esquivillon rời đi, Ban lãnh đạo cuộc biểu tình và nhân dân chủ động rút lui để tránh bị chính quyền đàn áp. Tuy nhiên, ngay sau đó, chính quyền thực dân tiến hành đàn áp. Binh lính, cảnh sát và mật thám được điều động phối hợp với bộ máy tê xã Tân Dương truy lùng

những người tham gia cuộc biểu tình. Một số đảng viên và nhân dân bị bắt, áp giải về Sa Đéc để thẩm vấn. Mặc dù bị tra tấn dã man, các đồng chí vẫn giữ vững khí tiết, không khai báo. Sau đó, chính quyền thực dân đưa những người bị bắt về tỉnh Vĩnh Long xét xử⁷.

3. Một số nhận xét

Cuộc biểu tình của nhân dân xã Tân Dương ngày 13-5-1930 giành thắng lợi, gây tiếng vang không chỉ ở địa phương mà còn có ảnh hưởng trong toàn tỉnh Sa Đéc và khu vực Nam Kỳ. Dưới sự lãnh đạo của chi bộ Đảng, nhân dân xã Tân Dương đã đấu tranh trực diện với chính quyền thực dân. Cuộc biểu tình đã gây hiệu ứng tích cực, thúc đẩy phong trào cách mạng trong vùng phát triển. Theo đánh giá của tài liệu mật thuộc Phòng Nhi Pháp, sự kiện ở Tân Dương (Sa Đéc) là “một biểu hiện nguy hiểm của ảnh hưởng cộng sản lan đến những vùng nông thôn tưởng chừng yên ổn nhất”⁸.

Cuộc biểu tình đã khẳng định vai trò lãnh đạo của Chi bộ đảng và sức mạnh đoàn kết của quần chúng nhân dân trong đấu tranh chống áp bức thực dân. Dù mới được thành lập, tổ chức đảng ở Tân Dương đã sớm thể hiện được năng lực lãnh đạo phong trào đấu tranh của nông dân. Việc Chi bộ Tân Dương chủ động chuẩn bị kế hoạch đấu tranh, phối hợp chặt chẽ với các vùng lân cận như Long Hưng, Vĩnh Thạnh, Tân Khánh Đông, Tân Khánh Tây và Hòa Thành là minh chứng rõ nét cho sự trưởng thành trong vận động, tổ chức và lãnh đạo đấu tranh của tổ chức đảng ở cơ sở; trong đó nổi lên vai trò của các đảng viên cơ sở, đứng đầu là Bí thư Chi bộ Tân Dương, đồng chí Phan Văn Bảy.

Cuộc biểu tình có quy mô vừa, nhưng mang đậm tính biểu tượng và gây tiếng vang chính trị, tiêu biểu cho tinh thần đấu tranh linh hoạt và sáng tạo của giai cấp nông dân ở Nam Kỳ; góp phần làm phong phú thêm kinh nghiệm đấu tranh của tổ chức

cơ sở đảng và quần chúng nhân dân trong phong trào cách mạng 1930-1931. Sự kiện này cũng là minh chứng sinh động cho mối liên hệ chặt chẽ giữa Đảng và giai cấp nông dân, đã được xác định trong Cương lĩnh chính trị đầu tiên của Đảng.

Cuộc biểu tình của nhân dân xã Tân Dương ngày 13-5-1930 là một trong những điểm sáng trong phong trào cách mạng 1930-1931 ở Nam Kỳ, không chỉ vì tính chất đấu tranh trực diện của giai cấp nông dân, mà còn cho thấy sự phát triển mạnh mẽ của tổ chức đảng tại cơ sở ngay trong vùng nông thôn Nam Kỳ, ngay sau khi Đảng Cộng sản Việt Nam ra đời, lãnh đạo phong trào cách mạng của nhân dân cả nước.

1. Archives Nationales d'Outre-Mer: *Rapport annuel 1929 - Sa Déc* (GGI/Indochine, Série Sa Déc), Aix-en-Provence, France, 1929

2. Theo Nghị định do Toàn quyền Đông Dương (Gouverneur-général de l'Indochine française) Paul Doumer ký ngày 20-12-1899 tại Hà Nội, từ ngày 1-1-1900, tất cả các khu hành chính ở Nam Kỳ và trên toàn cõi Đông Dương gọi là "tỉnh" (provinces). Theo đó, những người đứng đầu các tỉnh ở Nam Kỳ gọi là Quan chủ tỉnh (Administrateur de la province de...). Xem: Indochine française: *Bulletin officiel de l'Indochine française 1899 (N12, PART2)*, Imprimerie Coloniale, Saïgon, 1900, tr. 1731

3. Phan Văn Bảy, còn gọi là Bảy Cùi (1910-1942), quê làng Tân Dương, tổng An Phong, Lai Vung, Sa Đéc (nay là xã Tân Dương, huyện Lai Vung, tỉnh Đồng Tháp). Phan Văn Bảy sớm tham gia phong trào yêu nước và bị thực dân Pháp đuổi học vì hoạt động đấu tranh tại trường Collège de Cần Thơ. Trở về quê, ông tham gia vận động cách mạng, thành lập Chi bộ đảng ở Tân Dương và lãnh đạo cuộc biểu tình ngày 13-5-1930. Ông bị chính quyền thực dân bắt và kết án tù, ông vượt ngục Côn Đảo nhưng bị bắt lại và tiếp tục chịu tù đầy khắc nghiệt. Sau khi được trả tự do năm 1936, ông tiếp tục hoạt động cách mạng ở miền Tây Nam Bộ. Năm 1937, được Đảng điều về Cần Thơ, được bầu vào Liên Tỉnh ủy Cần Thơ năm 1938. Cuối năm 1939 đầu năm 1940, ông được điều xuống Trà Vinh làm Phó Bí thư Tỉnh

ủy. Sau cuộc khởi nghĩa Nam Kỳ, ông được Liên Tỉnh ủy đưa xuống Cà Mau tổ chức sản xuất vũ khí ở rừng U Minh Thượng, rồi được cử làm Phó Bí thư Xứ ủy Nam Kỳ, kiêm Bí thư Liên Tỉnh ủy Hậu Giang. Ngày 5-6-1941, Phan Văn Bảy cùng một số đồng chí trong Liên Tỉnh ủy, Xứ ủy lại bị bắt và bị kết án tử hình. Ngày 22-7-1942, ông bị thực dân Pháp xử tử tại Hóc Môn. Xem: Ban Tuyên giáo Tỉnh ủy và Hội Khoa học Lịch sử Đồng Tháp: *Đồng Tháp nhân vật chí*, Nxb Trẻ, TP. HCM, 2015, tr. 33-34; https://dongthap.gov.vn/chi-tiet-bai-viet-nvls/-/asset_publisher/qmpYUW5LaAEu/content/id/16393187

4. Ban Chấp hành Đảng bộ huyện Lai Vung: *Lịch sử truyền thống cách mạng huyện Lai Vung (1929 - 2015)*, Nxb CTQGST, H, 2020, tr. 55

5. Ban Chấp hành Đảng bộ xã Tân Dương: *Lịch sử truyền thống cách mạng xã Tân Dương (1930 - 2005)*, Nxb CTQGST, H, 2021, tr. 23

6. Được xây dựng vào đầu thế kỷ XIX trên nền một miếu cổ, đình Tân Dương (tọa lạc tại ấp Tân Lộc A, xã Tân Dương, huyện Lai Vung, tỉnh Đồng Tháp) có kiến trúc truyền thống với cột cắm xe tròn, mái ngói miêng, các chi tiết như hương án, bao lam, nghi thờ đều sơn son thếp vàng và chạm khắc tinh xảo. Hằng năm, đình tổ chức các lễ cúng Hạ điền (tháng 5 âm lịch) và Thượng điền (tháng Chạp âm lịch), phản ánh sinh hoạt tín ngưỡng nông nghiệp lâu đời của cư dân địa phương. Trong khuôn viên đình hiện còn lưu giữ một phù điêu kỷ niệm sự kiện Biểu tình (13-5-1930). Với giá trị lịch sử và văn hóa đó, cụm di tích Đình Tân Dương và phù điêu sự kiện đã được công nhận là Di tích lịch sử cách mạng cấp tỉnh vào ngày 22-12-2005. Xem: Hội Khoa học Lịch sử Đồng Tháp: *Từ điển địa danh Đồng Tháp*, Nxb Văn hóa - Văn nghệ, Tp. HCM, 2016, tr. 208

7. *Hà Thành Ngọ Báo*, số 967, phát hành ngày 27-10-1930 đưa tin: "Ngày 25-10 - Tòa Vĩnh Long đã xử vụ biểu tình ở Tân Dương và tuyên án như sau: 1- Đoàn Văn Mười 3 năm tù và 5 năm biệt xứ, 2- Trần Văn Đạt tức Hai 2 năm tù 3 năm biệt xứ, 3- Lê Văn Ôn 3 năm tù, 4- Trần Văn Tân 3 năm tù, 5- Hồ Văn Sắt 3 năm tù..."

8. Archives Nationales d'Outre-Mer (n.d.): *Gouvernement général de l'Indochine, SLOTFOM 27G*, Aix-en-Provence, France.